

Jornades del nomenclàtor

Recull de textos

Casal Pere Quart

Sabadell, 14 i 15 de setembre del 2018

Ajuntament
de Sabadell

Del criteri i la gestió de la memòria pública en les places i carrers de Barcelona

Ricard Vinyes Ribas

Comissionat de Programes de Memòria de l'Ajuntament de Barcelona

La memòria és una imatge contemporània del passat. Del passat proper o llunyà, tant se val, perquè els records no estan constituïts només per experiències viscudes, sinó per experiències transmises. La memòria que tenim procedeix també del que no hem viscut perquè la nostra imatge del passat s'ha edificat segons la relació social que mantenim amb el nostre entorn. Tot contribueix a construir les imatges del passat amb les quals sovint interpretem el que passa en la nostra vida present, sense necessitat de recórrer a la història quant a disciplina analítica que informa el saber. Jo no he viscut la guerra, ni la postguerra, però tinc una memòria de la guerra i la postguerra transmesa pel meu entorn, pares i parents, amics, veïns, botiguers i dependents del barri on vivia... I tanmateix aquesta imatge, aquesta memòria que tinc d'aquell passat, no té per què coincidir amb el que jo sé de la guerra i la postguerra com a historiador, no necessàriament. Tinc present el cambrer d'un bar de la Barceloneta —d'això fa tres o quatre anys— que duia una samarreta negra de coll rodó amb l'estampa d'un soldat austriacista cofat amb capell de tres puntes i armat amb fusell que saltava, vigorós, damunt unes pedres, i sota la imatge unes lletres blanques advertien: «1714: m'enrecordo!». L'expressivitat de la composició constitueix una petita i brillant lliçó sobre el funcionament dels records com a elements que construeixen una imatge del passat —una memòria— de fets i processos no necessàriament viscuts. Ni necessàriament certs, ni necessàriament falsos.

És aquest procés, que tant depèn de les conjuntures polítiques i culturals, el que fa dels noms de carrers i equipaments que envolten

la nostra vida una peça important del món memorial i de la interpretació que Administració i ciutadans fan del passat per expressar el que volen en el present. Per aquest motiu es produeixen en bona mesura els combats per la memòria, combats per la legitimitat: «el passat m'empara».

La transmissió és al centre dels processos socials en què es construeix la memòria. I el nom dels carrers, places i paisatges no és petit en la contribució a la imatge del passat; al capdavant expressen allò que considerem que ha de ser tingut en compte de persones, gèneres o esdeveniments. Els noms dels carrers constitueixen un espai de poder, talment com un arxiu o un museu, tota vegada que afaiçonem la imatge contemporània del passat senyalant allò que considerem exemplar perquè hi ha alguna cosa d'honorable en el nom que senyala el lloc on vivim. El seu poder resideix en el fet que transmeten un exemple, un valor, visible en l'espai públic. I presumiblement «per a sempre».

Això és el que va fer Víctor Balaguer quan proposà denominar els carrers de l'Eixample de Barcelona, senyalant en l'espai públic què era digne de ser admirat per la comunitat en biografies (Pau Claris, Roger de Llúria, Jaume Balmes...), institucions (Consell de Cent, Diputació, Corts Catalanes...), territoris d'una corona gloriosa (Aragó, Còrsega, Sardenya, Mallorca, Nàpols...) o valors que han conduït a la prosperitat de la ciutat (Marina, Comerç, Indústria...). I és el mateix ànim que va inspirar els alcaldes de la dictadura a posar noms de fets i persones vinculades a la victòria i els mètodes d'assolir-la: Victòria, 18 de juliol, Terç de Nostra Senyora de Montserrat, General Mola, Eduard Aunós...

Les ciutats evolucionen i els noms expressen els canvis d'hegemonia o domini. A «Pau Claris» se li va posar «Vía Layetana», i a «Corts Catalanes» «José Antonio Primo de Rivera». Anys després, la instauració del règim democràtic va fer canviar de bell nou els noms. En alguns casos amb força celeritat, en d'altres amb una lentitud que travessa dècades. I encara noms establerts en democràcia han canviat: el 1981, la plaça de la Victòria es convertí en plaça de Joan Carles I; però el 2017 el govern municipal considerà la conveniència de retirar aquell honor al monarca i establir el nom popular que els veïns havien donat a aquell espai des que va ser urbanitzat, i ara es diu plaça del Cinc d'Oros.

Els noms, doncs, els posem per mostrar què és admirable, què és el que ha de ser tingut en consideració, i contribueixen a fer-nos aprendre el que és bo i el que no ho és. I modelen també el gust, tota vegada que tendeixen a indicar el cànon cultural o estètic d'un moment en posar el nom d'alguna de les belles arts —a Barcelona tenim el carrer de la Pintura, al Guinardó—, d'una carena, d'un riu, d'un personatge literari —passeig de don Quixot, a les Corts— o d'un territori annexionat que es troba ben lluny, però que cal evocar perquè resulta digne d'admiració per la seva riquesa, bellesa o per la magnitud de l'esforç a obtenir-lo, perquè fins i tot potser va morir molta gent perquè fos «nostre». La presència de la cultura colonial és tremenda a les ciutats d'Europa.

Per exemple, a Barcelona tenim el carrer Riu de l'Or, al districte de Sarrià - Sant Gervasi, que fa referència a l'antiga colònia espanyola a l'Àfrica Occidental. Durant la Segona República, en aquell carrer, sense nom aleshores i amb pocs edificis, s'hi van construir cases fetes en règim cooperatiu promogut pel Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria (CADCI), que aspiraven al model urbà de la ciutat jardí. Per aquest motiu al carrer se li va posar el nom de passatge del CADCI en homenatge a l'associació que des de l'inici de segle tant havia fet per la millora de les condicions laborals i socials dels treballadors del sector terciari, esdevenint una de les entitats més potents i prestigioses de Barcelona. El 1942, l'alcaldre falangista Miquel Mateu i Pla va canviar-ne el nom pel de la colònia: «Río de Oro», traient de l'espai públic el record, exemple i homenatge a l'acció cooperativa. El govern municipal, els anys noranta, va catalanitzar el nom convertint *Río de Oro* en Riu de l'Or. Ara, el govern de la ciutat es planteja la possibilitat de treure el nom de la colònia africana i retornar al de la cooperativa, com a expressió de la iniciativa obrera per l'habitatge.

Aquest és un exemple interessant i didàctic, perquè explica la sensibilitat d'èpoques distintes, inclosa la por democràtica municipal a tot referent republicà durant trenta anys, i permet proposar les preguntes que es plantegen en el procediment de canvi d'un carrer a Barcelona. En efecte: és raonable un canvi? Qui estableix el motiu del canvi? Qui el decideix? Com es fa? S'esborra la història?

La iniciativa d'un canvi de nom pot procedir de qualsevol veí o veïna de Barcelona, que el proposa al districte o directament a l'Ajuntament; i pot venir del govern, és clar, o de les seves estructures territorials, els districtes, o de la institució que orienta i gestiona el canvi de noms, la Ponència del Nomenclàtor dels carrers i referències històriques de Barcelona. La Ponència és un organisme especialitzat de l'administració municipal amb la funció d'avaluar les propostes de noms de carrers que fan els ciutadans i els altres departaments municipals; en recull la informació, l'impacte que pot tenir, el valor del canvi o la innovació del nom, en fa un informe i decideix. Està presidit pel regidor en qui l'alcaldeessa delegui —ara per ara la primera tinència—, en té la vicepresidència el comissionat de Programes de Memòria i en l'actualitat disposa d'onze vocals: la regidoria de Participació i Districtes; un representant d'Ecologia, Urbanisme i Ecologia Urbana; l'Institut Municipal de Paisatge Urbà i Qualitat de Vida; el director de Serveis d'Informació de Base i Cartografia; el director d'Història, Memòria i Patrimoni; l'arxiver en cap; un representant del Centre de Normalització Lingüística; el cap del Servei del Pla de la Ciutat; un representant d'Organització Territorial, i un representant de l'Institut d'Estudis Catalans.

Sovint emergeix una qüestió: el nom dels carrers, és una qüestió del veïnat i el districte o és un assumpte que afecta tota la ciutadania? És un tema territorial o és de ciutat? La resposta és complexa, i ara per ara les propostes dels plenaries de districte són respectades, si bé no són vinculants. Però el de la participació i el seu límit és un assumpte no petit que cal equilibrar. En definitiva, ¿canviar el nom de Riu de l'Or per carrer del CADCI o de les Cases del CADCI és un assumpte de Sarrià - Sant Gervasi o de tota la ciutat? La resposta sempre genera tensions. En realitat és una resposta insegura. O incerta.

Els noms dels carrers, just perquè expressen dominis diversos, desestimen sovint la presència de noms de dones. Per exemple a Barcelona, com a altres ciutats del món, només un 7% dels noms són de dones, i encara d'aquest percentatge la majoria són noms de santes, nobles, verges i religioses, com si no hi hagués mestres, metgesses, sindicalistes o dirigents socials i veïnals, poetesses o actrius. El 43% són noms d'home, si bé a l'interior d'aquest percentatge hi ha majoria —domini— de propietaris, polítics de tradició conservadora, dignataris, eclesiàstics o militars de moltes guerres, perdudes o no. La resta de percentatge l'ocupen paisatges, flora, fauna i natura, però sobretot dates glòries per algun motiu (majoritàriament bèl·lic), efemèrides, institucions... El cert és que aquesta realitat ha anat canviant i molt, però l'equilibri segueix lluny, no només quant a la presència del gènere que constitueix la meitat de la població, sinó quant als esdeveniments o aquells processos i moviments socials, personatges i tradicions que, tot i haver estat importants en la història de la ciutat, no estan representats o no tenen una representació proporcional als seus mèrits, com són els moviments de radicalitat democràtica —per exemple, les Bullangues. Dirigents anti-feixistes i esdeveniments relatius als esforços per la democràcia tenen presència, però és mínima. ¿Com pot sentir-se partícip de la construcció de la ciutat una dirigent veïnal si no es pot reconèixer en una tradició que la ciutat no només respecta, sinó que la posa com a exemple públic? ¿Quin valor donarà la ciutadania a una mestra o jurista si no veiem que aquell esforç i actitud és valorat pel municipi, tot posant el seu nom a un carrer, perquè ens mostri que les dones han fet de manera rellevant la ciutat, contribuït a la convivència i que la seva és una actitud exemplar, generosa?

Per rectificar el desequilibri i dotar la ciutat d'una presència proporcional de persones i elements que representen valors distintes als del domini històric, el govern municipal i la Ponència han anat afegint altres representacions, valors i circumstàncies, en carrers i plaques commemoratives, i quan ha estat neces-

sari els ha canviat i canviarà. Sens dubte és una decisió política, com política va ser la decisió que va establir els noms d'esclavistes, prohoms franquistes, especuladors, monarques, colònies...

Canviar aquests noms és una actitud que ha estat qualificada de revisionista, amb l'argument que és ocultar el passat. No és un bon argument, primer perquè les ciutats no són ni estàtiques ni hieràtiques, evolucionen, i els canvis ho indiquen i expressen, senyalen el passat que es vol admirar en l'instant present. Segon, perquè res és etern, els noms que avui alguns consideren que sempre hi van ser, en general en van expulsar d'altres, expressant també el canvi d'hegemonies. Tercer, si no canviéssim noms, encara tindríem un nomenclàtor falangista, gent amb les mans tacades de sang.

En cap cas es tracta de canviar el passat, senzillament perquè és impossible, sinó de triar allò que considerem exemplar i reprovar allò que l'evolució de la ciutat considera censurable, i fer-ho amb la ponderació i el consens suficient.